

Szanyi Miklós

A versenyképesség javítása együttműködéssel: regionális klaszterek

Megjelent az Oktatási és Kulturális Minisztérium,
a Politikatörténeti Alapítvány,
valamint a Nemzeti Kutatási és Technológiai Hivatal
támogatásával.

Kiadja a Napvilág Kiadó
1054 Budapest, Alkotmány u. 2.

Első kiadás: 2008

ISBN 978 963 9697 37 9

© Szanyi Miklós, 2008
Minden jog fenntartva

Jelen könyvet vagy annak részleteit tilos reprodukálni, adatrendszerben tárolni,
bármely formában vagy eszközzel – elektronikus, fényképeszeti úton vagy más módon –
a kiadó engedélye nélkül közölni.

A kiadásért felelős a Napvilág Kiadó ügyvezető igazgatója
Felelős szerkesztő: Landau Edit
Borítóterv: Gábor Péter
Tipográfia, tördelés: AbiPrint Bt.
Felelős vezető: Abinéri Ottó ügyvezető
Nyomás, kötés: Pátria Nyomda Zrt.
Felelős vezető: Fodor István vezérigazgató
Megjelent 17,88 (A/5) ív + 32 oldal melléklet terjedelemben

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETŐ

A KLASZTERKONCEPCIÓ

A klaszterkoncepció elméleti alapjai; definíciós kérdések

A klaszterek életciklusa

A klaszterek fő jellemzői

A földrajzi koncentráció

A szakosodás

A klaszterszereplők

Verseny és együttműködés a klaszterekben

A kritikus tömeg

Az innovációk

A méret szerepe

Az átalakuló országok sajátosságai

A klaszterek kialakulása és fejlődése

A társadalmi tőke fejlesztése

A stratégiai kapcsolatok építése

A jövőkép és stratégia kialakítása

A programok

A klaszterszereplők és feladataik

A vállalatok

A kormányzati szervek és a politikusok

Az oktatási és kutatási intézmények

A pénzintézetek

A klaszterbrókerek

A KLASZTERKUTATÁSOK EREDMÉNYEI

A klaszterek működését feltáró empirikus kutatások

Az első nagy nemzetközi kérdőíves felmérés

A második nagy nemzetközi kérdőíves felmérés

A klaszterek változatossága: három esettanulmány

A dublini Adaptív Információs Klaszter (AIK)

A Cstyria Autocluster GmbH

Az észt infokommunikációs technológiai klaszter

Klaszterterképek

A 10 új EU-tagország klaszterei

A MAGYARORSZÁGI KLASZTEREK SZÁMBAVÉTELE

Magyar klaszterkutatási előzmények

Magyar klaszterterképek

A klaszterterképek készítésének módszertana

A klaszterterképek értelmezése

A magyar klaszterszervezetekre vonatkozó empirikus felmérések

A klaszterszervezetek számbavételének módszertani problémái

Helyzetkép 2003-2004-ben

Helyzetkép 2007-ben

A klaszterfejlődés lehetőségei integrátor cégek beszállítói hálózatában

Klaszteresedési lehetőségek a gazdaságtámogatási rendszer egyéb gócpontjaiban

Esettanulmányok Nyugat-Dunántúlról

A Pannon Helyi Termék Klaszter

A Pannon Logisztikai Klaszter (PANLOG)

A Pannon Textil Klaszter (PANTEK)

A Pannon Autóipari Klaszter (PANAC)

Összefoglaló megjegyzések az esettanulmányokhoz

KLASZTERTÁMOGATÁSI POLITIKÁK

A klasztertámogatási politika helye a gazdaságpolitika rendszerében

A klasztertámogatási politika eszközei

A kapcsolatépítő (bróker)politika

A keresletösztönzés

A képzés

A nemzetközi kapcsolatok fejlesztése

Általános gazdasági keretfeltételek

Klasztertámogatási gyakorlat az egyes EU-tagországokban

Klasztertámogatási politika az átalakuló országokban

Klasztertámogatási eszközök Magyarországon 1998 és 2007 között

Klasztertámogatási előzmény: a beszállítói célprogramok

Az első klaszterek megjelenése 2000 után

A klaszteralapítások második hulláma és a GVOP-pályázatok

Klaszterek az Új Magyarország Fejlesztési Tervben (ÚMFT)

Regionális szintű támogatások

A klaszterakkreditációs szempontok

TANÁCSOK A KLASZTERMENEDZSMENT SZÁMÁRA

A klaszterkezdeményezés létesítése

Előzetes információgyűjtés, megvalósíthatósági tanulmány készítése

A klaszterszervezet megtervezése

A finanszírozás

Az alapítás

A klaszterszervezet vezetése

Az információ és a kommunikáció

Az oktatás és a képzés

Az együttműködés Marketing és PR

A nemzetközi kapcsolatok

FELHASZNÁLT IRODALOM

MELLÉKLET

1. A klaszterterképek készítéséhez használt „mobil klaszter”-besorolás
2. Magyarországi regionális klaszterek
3. Magyarországi klaszterszervezetek jegyzéke
- 4.

MAGYARORSZÁGI KLASZTERTÉRKÉPEK 1998-BAN ÉS 2005-BEN

BEVEZETŐ

Az elmúlt húsz évben a világ fejlettebb térségeiben a nemzetközi versenyképességet javító hálózati szerveződésként egyre-másra alakultak ki klaszterek. De mi is tulajdonképpen a klaszter? Az Európai Klaszter Memorandum című dokumentum a következő meghatározást adja: „A klaszter szakosodott vállalatok és intézmények regionális koncentrációja, amelyben sokrétű kapcsolatok és tovaterjedő (*spill-over*) hatások érvényesülnek...”, az innováció számára kedvező környezetet biztosítva (European Cluster Observatory, 2007, 2.). Könyvünkben azt szeretnénk megvizsgálni, bemutatni, hogy a piaci szereplők, az oktatási, a terület- és a vállalkozásfejlesztési intézmények, a kutatóhelyek, a pénzintézetek és más lehetséges partnerek hogyan működhetnek együtt maguk és régiójuk versenyképességének javítása érdekében. Ez ugyanis a klaszter alapvető célja.

A spontán szerveződő klaszterek sikereit alapul véve egy sor ország igyekezett hasonlókat kialakítani és támogatni. Magyarországon az elmúlt 6-8 évben, világszerte kicsit korábban fordult az érdeklődés a klaszterek felé. A sikeres külföldi példák felbuzdulva elemzők és gyakorló gazdaságpolitikusok is gyakran egyfajta csodaszerként tekintenek a klaszterekre. A gazdaságfejlesztési céllal, felülről kezdeményezett klaszteresedés mindig a gazdaságpolitika szélesebb eszközrendszerébe ágyazottan jelenik meg. Ezért például gyakran a versenyképesség javításának átfogó szándéka mellé a klasztertámogatási politika konkrét ágazati hangsúlyokat és eszközöket is rendel, ami szűkíti a klaszterek lehetséges működési körét. Az is gyakori, hogy a klaszterek támogatása más gazdaságpolitikai eszközrendszerektől (az ipar vagy innovációs politikától, a regionális gazdaságfejlesztéstől stb.) függ. Ez a spontán folyamatokhoz képest jelentős eltérések kialakulásához vezethet a klaszteresedésben. Ezek egyik gyakori következménye az, hogy a klaszterek működése során ellentmondásba kerülnek a gazdaságpolitikai célok, illetve a klaszter tagságának egyéni üzleti céljai (illetve ez utóbbiak háttérbe szorulnak). Ilyen helyzetben a klaszter nem működik megfelelően, és nem képes beváltani a hozzá fűzött reményeket. Könyvünkben ezért középpontba állítjuk a klaszterek általános jellemzését, a bennük zajló folyamatok ismertetését, a különféle érdekek összehangolásának lehetőségeit.

A klaszterek támogatása jelenleg főként az innovációs politika keretében ágyazottan jelenik meg. 2000 után az Európai Unió legújabb költségvetésében az úgynevezett innovatív klaszterek támogatása kiemelt figyelmet kapott. Ennek nyomán a magyar gazdaságpolitika is beemelte eszköztárába az innovatív klaszterek támogatását. Az elképzelésnek az az alapja, hogy az innovációs folyamatok napjainkban egyre erősebb földrajzi koncentrációt mutatnak. Kézenfekvőnek tűnik, hogy az innováció úgy támogatható, ha - a vezető országok innovációs gyakorlata szerint - elősegítjük az innovációs kapacitások egymás közelébe települését és együttműködését. A gazdasági tevékenységek hosszú ideje megfigyelt területi koncentrációja alkalmas keretnek tűnik erre a célra is, hiszen az innováció kulcsszereplői a vállalkozások. A meglévő gazdasági erőközpontokat kell tehát kiegészíteni szükség szerint az innovációs rendszer más elemeivel. Támogatni kell az ilyen módon egymás közelébe települt innovációs szereplők közötti együttműködést. Az elképzelések szerint ilyen módon lehet erős, innovatív regionális erőközpontokat építeni, amelyek néhány év elteltével képessé válnak arra, hogy felvegyék a versenyt a nagy multinacionális cégekkel, vagy hatékonyan együttműködjenek velük.

Ennek az elképzelésnek fejt ki néhány részletét az Európai Klaszter Memorandum. 2007. július 12-én jelent meg az írás, amelynek szerkesztői a Stockholm School of Economics keretében működő Stratégia- és versenyképesség-központ és az Európai klaszterfigyelő kutatói. Mindkét szervezet működését az Európai Unió támogatja, ezért a szóban forgó írás - bár nem tekinthető az unió hivatalos dokumentumának - híven tükrözi azt a stratégiai elképzelést, amely a lisszaboni célkitűzések elérésére tett erőfeszítések egyik fontos pillérévé vált. Ez az elképzelés húzódik meg

egyebek mellett az Új Magyarország Fejlesztési Terv vonatkozó részei és a Pólus program mögött is.¹ Fontos ezért, hogy megvizsgáljuk, mi is a klaszter, és milyen szerepe lehet az innovációs tevékenység élénkítésében.

Könyvünk fő érvelése az, hogy a klasztereket lehet az innovációk támogatására is használni, hiba lenne azonban ennek az egy eszköznek az alkalmazásától várni az európai innovációs deficit megszűnését. Az innovációs tartalom mellett ugyanakkor a klaszterek alkalmasak arra, hogy cégeik, régiójuk versenyképességét egyéb eszközökkel is támogassák. Az összefogás, a közösen használt korszerű infrastruktúra, a legkülönbélebb szakmai tudás megosztása és közös gyarapítása az üzleti élet számos területén kínál versenyképességet javító előnyöket. *A klaszterekben folyó együttműködés tehát nemcsak az innovációra koncentrál, hanem komplex, a működés sok területét felölelő szövetséggé válik.* Ezt a sokszínűséget akkor is szem előtt kell tartanunk, ha célunk valamelyik együttműködési terület, például jelen esetben az innováció kiemelt támogatása. A klaszter ugyanis csak akkor életképes, ha résztvevői között sokrétű érdekközösség alakul ki.

Célunk, hogy a széles közvélemény számára érthető módon ismertessük a klaszterkoncepció lényegét, sikeresen működő klasztereket mutassunk be, amelyek gyakorlatát alapul véve a magyar klaszterek is sikeresen fejlődhetnek. A gyakorlati alkalmazást háromféle módon is igyekszünk támogatni. Mindenekelőtt tisztázzuk a klaszterek értelmezése, meghatározása körül tapasztalható zavart. Majd az eredeti klaszterkoncepció nyomán haladva írjuk le a klaszterek legfontosabb ismérveit, a klaszterszereplők típusait, a klaszterben zajló jellegzetes folyamatokat. Esettanulmányokon keresztül mutatjuk be a klaszterek létrehozásának és működtetésének sikeres és sikertelen módszereit, példáit. A kötet végén pedig a klaszterek szervezéséhez és vezetéséhez kapcsolódó ajánlásokat fogalmazunk meg.

Könyvünk felépítése a következő. Az *első fejezet a klaszteresedés folyamatát* írja le, megvizsgálja, hogy miben térnek el a ma sikeres klaszterek a korábbi évek agglomerációitól, ipari körzeteitől. Körüljárjuk azt is, hogy ki, mit ért klaszter alatt, hiszen a fenti tömör meghatározás mellett nagyon sok alternatív definícióval lehet találkozni.

Igyekszünk ezeket is elhelyezni saját elképzeléseink mellett. Ezután a klaszterek legfontosabb jellemzőit mutatjuk be, majd a fejlődésük, életciklusuk egyes szakaszait, és az ezekben a szakaszokban érvényesülő fejlődési, érési folyamatokat. A klasztereket irányító menedzsmentszervezeteknek lényegében ezeknek a folyamatoknak az elindítására, fejlesztésére kell leginkább törekedniük. A klaszterbeli együttműködés fejlesztésében természetesen minden érintettnek, nem csak a menedzsmentnek van aktív szerepe. Ezért *az érintettek különböző csoportjait jellemezzük* abból a szempontból, hogy miként kapcsolhatók egyedi érdekeik a klaszter egészének érdekrendszeréhez, illetve milyen feladatok elvégzésében lehet rájuk számítani.

A klaszterek elméleti leírása után a *második fejezetben* a klaszterek működését feltáró *nemzetközi felmérések* bemutatása következik. Három alapvető kutatási módszerrel készültek a tanulmányok. *Kérdőíves felmérésekkel* a stockholmi egyetem kutatói próbálkoztak több ízben is, illetve voltak magyar felmérések is, amelyeket ismertetünk. Az átfogó kérdőíves felméréseknél jóval mélyebbre képesek hatolni a személyes *interjúkra alapozott esettanulmányok*. Ezeket természetesen leginkább a szélesebb merítésre támaszkodó kérdőíves felmérések vagy statisztikai elemzések mellett, azokat kiegészítve, illusztrálva célszerű alkalmazni. A fellelhető nagyszámú esettanulmány bemutatása helyett könyvünkben részletesen három esettanulmányt ismertetünk.² A fejezet második felében egy *újyszerű statisztikai számbavételi módszerrel*, a

1 A Pólus program keretében a magyar kormány országosan hét, jelentős felsőoktatási háttérrel rendelkező fejlődési gócpontot kíván támogatni, elsősorban az egyetemek, kutatóhelyek és az innovációk ipari alkalmazásában jelentős vállalkozások közötti együttműködések felkarolásával.

2 Az esettanulmányok a Nemzeti Kutatási és Technológiai Hivatal megbízásából készültek a Magyar Tudományos Akadémia Világgazdasági Kutatóintézetében. Itt szeretném megköszönni *Sass Magdolnának* (MTA Közgazdaságtudományi Intézet) és *Szalavetz Andreának* (MTA Világgazdasági Kutatóintézet) a kutatásokban való részvételüket, a könyv megírásához fűzött értékes megjegyzéseiket, tanácsaikat.

klaszterterképek készítésével, és az ezzel elért eredményekkel ismertetjük meg az olvasót. Itt is voltak külföldi és magyar próbálkozások egyaránt. Ezek ismertetése készíti elő saját klaszterterképeink tárgyalását a harmadik fejezetben.

Michael Porter, a klaszterkonceptió „atyja” dolgozta ki azt a statisztikai elemző módszert, amellyel az Egyesült Államok gazdaságának térszerveződését figyelte meg. Ezt a módszert vették át a stockholmi kutatók, majd hatásukra az Európai Unió INNOVA projektjének keretében végzett átfogó klaszterfelmérés is (European Cluster Observatory, 2007). A magyar gazdaságra vonatkozó általunk elvégzett számítások³ - amelyeket a harmadik fejezetben ismertetünk - több szempontból pontosabbak, finomabbak, mint a megelőző kutatások. Egyrészt több mutatót alkalmaztunk, másrészt nem régiókra, hanem megyékre vonatkozó számításokat végeztünk, ami finomabb földrajzi felbontás. A fejezet második felében a magyar klasztereket két időpontban (2003-ban és 2007-ben) felmérő keresztmetszeti vizsgálatok eredményeit ismertetjük. Láthatóvá válik, hogy a magyar klaszterek rövid, hétéves történetük alatt milyen törekényeknek bizonyultak, és hogy milyen nagymértékben „pályázatfüggők”. Minden bizonytalanság és számbavételi nehézség ellenére összeállítottunk egy listát a Magyarországon valaha is létezett klaszterekről, és közlünk róluk néhány fontos információt. Miután bemutattuk a magyar klaszterekre vonatkozó empirikus kutatások eredményeit, a harmadik fejezet második felében négy magyar klasztert ismertető esettanulmány segítségével fogalmazzuk meg a kutatások során talált általános következtetéseket. Azt is megvizsgáltuk, hogy mennyire képesek a klaszterszerű együttműködés alapjait megteremteni más együttműködésre épülő intézmények. Vizsgáltuk a beszállítói hálózatok, az innovációs együttműködési rendszerek, valamint az ipari parkok alkalmasságát.

A negyedik fejezetben tárgyaljuk a klaszter támogatási politika eszközrendszerét. Összefoglaljuk a klaszter támogatási politikák nemzetközi tapasztalatait, és a magyar gyakorlatot is a 2007-es Pólus programmal bezárólag, amelynek megvalósítása, a szervezeti keretek felállítása éppen e könyv megírásának időpontjában folyik. Az ötödik fejezet a klaszterek szervezése és vezetése témakörében ad néhány hasznosítható tanácsot és javaslatot minden klasztermenedzsernek és azoknak, akik egyéb együttműködő hálózatok szervezésével foglalkoznak.

Mint látható, a könyv módszertani szempontból szerteágazó, sokoldalú megközelítéssel igyekszik a klaszterekkel kapcsolatban minél több, gyakorlatban is hasznosítható ismeretet bemutatni. A tudományosság igényével teszi közzé és rendszerezi ezeket az ismereteket, azonban a gyakorlati felhasználás igényeit is szem előtt tartva nem törekszik teljes körűsége az egyes témakörök elméleti háttérének bemutatása során. A különböző külföldi és magyar klaszterek ismertetésénél is csupán felvillantja a jó, működőképes gyakorlat egyes elemeit. Az elkészített klaszterterkép is főleg kiindulási pontként használható a helyi viszonyok további feltérképezéséhez. A konkrét klaszterszervezés előkészítéséhez a helyszínen kell megvizsgálni azt, hogy a sűrűsödési pontokban található vállalkozások tevékenysége hogyan és milyen mértékben illeszthető egymáshoz, vagy hogy megvan-e a sikeres klaszterműködéshez szintén szükséges helyi szakoktatási, műszaki és innovációs háttér. A könyv természetesen ezeknek a vizsgálatoknak az elvégzését sem vállalhatja fel, ötleteket adhat azonban potenciálisan érdekes régiók és tevékenységek kiválasztásához.

A könyv forgatása közben gyakran találkozhat az Olvasó a magyar üzleti világban tapasztalható pesszimizmus, gyanakvás, rövid távú szemlélet bírálataival. Bízunk abban, hogy a sikeres példák, hasznos gyakorlatok felvillantása meggyőz mindenkit arról, amit egyre több gyakorló üzletember is felismer: az egyes vállalkozó, illetve kis- és közepes méretű cégek versenyképessége önerőből, összefogás nélkül egyre kevésbé tartható fenn. A vállalkozások fejlődéséhez szükséges anyagi és szellemi potenciál kritikus tömegét csak összefogással tudja megteremteni

---

³ A klaszterterképek és az elemzések a „Multinationals and Local Resources” című magyar-japán közös kutatási projekt számára készültek, amelyben az MTA Szociológiai Kutatóintézete és Világ- gazdasági Kutatóintézete, valamint a tokiói Hitotsubashi Egyetem vettek részt. Szponzorok voltak: Ministry of Education of Japan (Grant No. 19402023), a Nomura Research Fund és a Tokyo-Maritime Research Fund.

a legtöbb magyar vállalkozó. Jól működő üzleti szektor nélkül pedig a társadalom többi intézménye sem prosperálhat. Ezért *helyi és régiós szinten is a továbblépés legfontosabb feltétele az együttműködés, aminek egyik lehetséges formája a klaszter. Az együttműködési készség és képesség kialakítása csak gyökeres szemléletváltással lehetséges. Ezért ez a könyv nem csupán a klaszterekről szól, hanem az egyre sürgetőbb szemléletváltásról is.*